

Олександр ЛИСЕНКО

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософських, політичних і психологічних студій,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7817-4199*

**ІНСТИТУТ ОСВІТНЬОГО ОМБУДСМЕНА
У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ
(на прикладі Черкаського державного технологічного університету)**

Дослідження присвячене інституціоналізації освітнього омбудсмена на рівні університету. Висвітлено міжнародний досвід та національне нормативно-правове поле. У політико-правовій площині омбудсмен виступає як особлива форма інституційного посередництва між громадянами та органами влади. Сучасний етап розвитку системи вищої освіти характеризується суттєвими трансформаціями інституційних механізмів управління, що зумовлені процесами демократизації суспільного життя, посиленням ролі прав людини та утвердженням принципів відкритості та підзвітності публічної влади. Наразі освітня політика держави зорієнтована на формування ефективних моделей управління закладами вищої освіти на засадах академічної автономії, інституційної відповідальності та дотримання прав учасників освітнього процесу. Важливим напрямом модернізації системи управління вищою освітою є розвиток внутрішніх механізмів забезпечення якості освітньої діяльності. Мають бути розроблені не лише процедурні гарантії організації освітнього процесу, але й ефективні інституційні інструменти захисту прав здобувачів освіти, науково-педагогічних працівників та інших суб'єктів освітніх відносин. Особливого значення набуває формування нових інституцій, спрямованих на забезпечення правових гарантій реалізації права на освіту та запобігання порушенням академічних прав. Запровадження функціоналу освітнього омбудсмена є важливим напрямом розвитку сучасної освітньої політики в Україні, який сприяє підвищенню ефективності механізмів захисту освітніх прав, вдосконаленню системи забезпечення якості освіти та утвердженню демократичних принципів функціонування закладів вищої освіти. Ця незалежна інституція, діяльність якої спрямована на захист освітніх прав та врегулювання конфліктів у сфері освітніх правовідносин, сприяє зміцненню принципів відкритості, підзвітності та справедливості у системі управління закладами вищої освіти. Встановлено, що розвиток інституту університетського освітнього омбудсмена має суттєвий вплив на вдосконалення механізмів демократичного університетського врядування.

Ключові слова: інституціоналізація, захист освітніх прав, система забезпечення якості освіти, правові гарантії, право на освіту.

Oleksandr LYSENKO

*PhD in Political Science, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Philosophy,
Political Science, and Psychology,
Cherkasy State Technological University
ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7817-4199*

**THE INSTITUTE OF THE EDUCATIONAL OMBUDSMAN
IN THE HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE SYSTEM
(based on the example of Cherkasy State Technological University)**

This study is devoted to the institutionalization of the educational ombudsman at the university level. It examines international experience and the national regulatory and legal framework. In the political and legal sphere, the ombudsman acts as a special form of institutional mediation between citizens and government authorities. The current stage of development of the higher education system is characterized by significant transformations in institutional management mechanisms, driven by the democratization of public life, the strengthening of human rights, and the establishment of principles of transparency and accountability in public governance. Currently, the state's education policy is focused on developing effective models for managing higher education institutions based on academic autonomy, institutional accountability, and respect for the rights of those involved in the educational process. An important aspect of modernizing the higher education management system is the development of internal mechanisms to ensure the quality of educational activities. It is necessary to develop not only procedural safeguards for organizing the educational process, but also effective institutional tools to protect the rights of students, faculty and staff, and other stakeholders in the educational system. Of particular importance is the establishment of new institutions aimed at ensuring legal guarantees for the realization of the right to education and preventing violations of academic rights. The introduction of the role of an education ombudsman is an important direction in the development of modern education policy in Ukraine, which contributes to enhancing the effectiveness of mechanisms for protecting educational rights, improving the system of educational quality assurance, and establishing democratic principles for the operation of higher education institutions. This independent institution, whose activities are aimed at protecting educational rights and resolving conflicts in the sphere of educational legal relations, contributes to strengthening the principles of openness, accountability, and fairness in the system of higher education institution governance. It has been established that the development of the institution of the university education ombudsman has a significant impact on improving mechanisms for democratic university governance.

Keywords: institutionalization, protection of educational rights, education quality assurance system, legal guarantees, right to education

Актуальність проблеми дослідження. Сучасний етап розвитку системи вищої освіти характеризується суттєвими трансформаціями інституційних механізмів управління, що зумовлені процесами демократизації суспільного життя, посиленням ролі прав людини та утвердженням принципів відкритості та підзвітності публічної влади. У цих умовах освітня політика держави дедалі більше орієнтується на формування ефективних моделей управління закладами вищої освіти, заснованих на принципах академічної автономії, інституційної відповідальності та дотримання прав учасників освітнього процесу.

Важливим напрямом модернізації системи управління вищою освітою є розвиток внутрішніх механізмів забезпечення якості освітньої діяльності, які передбачають не лише процедурні гарантії організації освітнього процесу, але й ефективні інституційні інструменти захисту прав здобувачів освіти, науково-педагогічних працівників та інших суб'єктів освітніх відносин. У цьому контексті особливого значення набуває формування нових інституцій, спрямованих на забезпечення правових гарантій реалізації права на освіту та запобігання порушенням академічних прав.

У сучасних умовах забезпечення якості освіти дедалі більше пов'язується із розвитком інституційних механізмів захисту прав учасників освітнього процесу. Такий підхід відображає еволюцію освітньої політики від адміністративно-управлінської моделі до моделі, в якій центральне місце посідають принципи правової держави, інституційної підзвітності та дотримання академічних прав.

У межах цієї парадигми особливого значення набувають механізми внутрішнього контролю та інституційного врегулювання конфліктів, що виникають у сфері освітніх відносин. Йдеться про формування таких інституцій, які забезпечують не лише розгляд звернень і скарг, але й сприяють попередженню порушень освітніх прав, підвищенню рівня правової культури учасників освітнього процесу та зміцненню довіри до університетських управлінських структур.

Однією з ефективних інституційних форм забезпечення прав людини у демократичних державах є інститут омбудсмена, який функціонує як незалежний механізм контролю за дотриманням прав і свобод у діяльності публічних інституцій.

У політико-правовій площині омбудсмен розглядається як особлива форма інституційного посередництва між громадянами та органами влади, спрямована на захист прав людини, врегулювання конфліктних ситуацій та забезпечення принципів справедливості і законності.

У сфері освіти цей інститут набуває специфічного змісту, оскільки освітні відносини характеризуються складною системою взаємодії різних суб'єктів – здобувачів освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників, адміністрації закладів освіти та органів державного управління. У таких умовах інститут омбудсмена виступає важливим механізмом правового контролю за дотриманням освітніх прав та інструментом інституційного врегулювання конфліктів, що виникають у процесі реалізації освітньої політики.

Розвиток інституційних механізмів захисту прав у сфері освіти в Україні знайшов своє відображення у формуванні спеціалізованого інституту освітнього омбудсмена, діяльність якого спрямована на забезпечення реалізації права на освіту, попередження порушень освітніх прав та врегулювання конфліктів між учасниками освітнього процесу. Запровадження цього інституту стало важливим етапом розвитку державної політики у сфері освіти, орієнтованої на утвердження принципів правової держави, підзвітності освітніх інституцій та дотримання прав людини.

Нормативні засади функціонування інституту освітнього омбудсмена визначені у Законі України «Про освіту» від 05.09. 2017 р. №2145-VIII [5] та Постанові Кабінету Міністрів України «Про деякі питання освітнього омбудсмена» від 06.06.2018 р. № 491 [4], що закріплюють правові механізми захисту освітніх прав та створює передумови для формування ефективної системи інституційного контролю у сфері освітньої діяльності. У цьому контексті діяльність освітнього омбудсмена виступає важливим елементом державної політики, спрямованої на підвищення рівня правових гарантій у сфері освіти та розвиток демократичних механізмів управління освітніми інституціями.

Стан наукової розробленості проблеми. Інститут омбудсмена як елемент системи гарантій прав людини є предметом активних досліджень у сучасній політико-правовій науці. Значну увагу вчені приділяють аналізу його правової природи, функцій та місця у системі механізмів демократичного контролю.

Зокрема, проблеми становлення та розвитку інституту омбудсмена в Україні досліджує N. Puzurna, яка розглядає його як важливий інститут парламентського контролю та механізм забезпечення прав людини в умовах розвитку демократичної правової держави [11]. У своїй роботі авторка підкреслює, що функціонування інституту омбудсмена в Україні пов'язане з утвердженням принципу пріоритету прав людини та формуванням сучасної системи правозахисних інституцій [11].

У науковій літературі також сформувався підхід до розуміння омбудсмена як інституції позасудового контролю, що виконує функції посередництва між громадянами та органами влади, сприяючи відновленню порушених прав і вдосконаленню механізмів державного управління.

Окремий напрям досліджень пов'язаний з аналізом правових механізмів реалізації та захисту права на освіту. У цьому контексті важливими є роботи українських дослідників О. Melnychuk та М. Melnychuk, які розглядають інститут омбудсмена як один із ключових інструментів забезпечення права на освіту [10]. У їхньому дослідженні наголошується, що в умовах соціальних і політичних трансформацій виникає потреба у створенні додаткових інституційних механізмів захисту освітніх прав, серед яких важливе місце посідає спеціалізований освітній омбудсмен [10]. Автори підкреслюють, що ефективність реалізації права на освіту значною мірою залежить від наявності незалежних інституцій, здатних здійснювати моніторинг дотримання освітніх прав та реагувати на випадки їх порушення.

Проблематика функціонування освітнього омбудсмена у системі захисту прав учасників освітнього процесу досліджується у працях українських правників. Зокрема, у роботах Н. Voloshyn інститут освітнього омбудсмена аналізується як спеціалізований правовий механізм позаюрисдикційного захисту особистих немайнових прав учасників освітніх правовідносин [12]. Дослідниця звертає увагу на те, що діяльність освітнього омбудсмена спрямована не лише на реагування на порушення прав здобувачів освіти, але й на формування ефективних процедур їхнього захисту та попередження конфліктів у сфері освітніх відносин [12].

Слід відзначити також дослідження М. Мочульської у якому на основі аналізу судових рішень виявлено практику залучення освітнього омбудсмена до судового розгляду окремих справ щодо порушення прав людини [2]. Також окремим питанням правового статусу освітнього омбудсмена присвячено дослідження Л. Рябовол, у якому також було досліджено та визначено міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти, які заклали правове підґрунтя інституту освітнього омбудсмена в Україні [8].

Аналогічні аспекти функціонування інституту освітнього омбудсмена розглядаються у роботах Ю. Рижук та І. Полякової, які досліджують роль цієї інституції у системі забезпечення та захисту прав здобувачів освіти [7]. Автори наголошують, що створення інституту освітнього омбудсмена є важливим кроком у формуванні ефективної системи гарантій реалізації конституційного права на освіту та розвитку демократичних механізмів управління у сфері освіти [7].

Попри наявність певної кількості досліджень, присвячених інституту омбудсмена та правовим механізмам захисту освітніх прав, проблема функціонування освітнього омбудсмена на рівні закладу вищої освіти залишається недостатньо висвітленою у сучасній науковій літературі.

Більшість досліджень зосереджена на аналізі загальнодержавного інституту освітнього омбудсмена та його ролі у забезпеченні реалізації права на освіту. Водночас питання інституціоналізації освітнього омбудсмена у структурі університетського управління, його взаємодії з органами внутрішнього забезпечення якості освіти та впливу на розвиток демократичних практик університетського врядування залишаються недостатньо розробленими у політико-правовій науці.

Отже, сучасний стан наукової розробленості проблеми свідчить про наявність певної теоретичної бази дослідження інституту омбудсмена та механізмів захисту освітніх прав, проте проблема функціонування університетського освітнього омбудсмена як елементу системи забезпечення якості вищої освіти потребує подальшого комплексного політико-правового аналізу.

У сучасних умовах розвитку системи вищої освіти особливого значення набуває вдосконалення інституційних механізмів забезпечення прав учасників освітнього процесу та підвищення ефективності внутрішніх систем забезпечення якості освітньої діяльності. Важливою складовою цих процесів є формування нових інституцій, здатних забезпечити дотримання освітніх прав, врегулювання конфліктних ситуацій та підвищення рівня правової відповідальності у сфері освітніх відносин. У цьому контексті актуалізується проблема наукового осмислення інституту освітнього омбудсмена, зокрема на рівні закладів вищої освіти, де реалізується значна частина освітньої політики та формуються практичні механізми захисту прав учасників освітнього процесу.

Метою даного дослідження є здійснення комплексного політико-правового аналізу інституціоналізації освітнього омбудсмена у закладі вищої освіти та визначення його ролі у системі забезпечення якості вищої освіти і захисту прав учасників освітнього процесу. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення низки взаємопов'язаних наукових завдань, пов'язаних із дослідженням політико-правових передумов формування інституту освітнього омбудсмена у системі освітньої політики, аналізом нормативно-правових засад його діяльності, визначенням правової природи та інституційних особливостей функціонування освітнього омбудсмена на рівні закладу вищої

освіти, а також з'ясуванням основних напрямів його діяльності у механізмі забезпечення освітніх прав і підвищення якості освітньої діяльності.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-наукових методів, застосування яких забезпечує всебічне та системне вивчення інституційних аспектів функціонування освітнього омбудсмена. У процесі дослідження використано інституційний підхід, який дозволяє розглядати освітнього омбудсмена як складову системи інституцій забезпечення прав людини у сфері освіти та елемент механізму демократичного врядування у закладах вищої освіти. Системний підхід дав змогу проаналізувати місце цієї інституції у структурі університетського управління та визначити її взаємозв'язки з іншими елементами внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності.

Важливе значення у дослідженні мав структурно-функціональний метод, який дозволив визначити основні функції освітнього омбудсмена у сфері захисту освітніх прав, врегулювання конфліктних ситуацій та забезпечення дотримання академічних прав учасників освітнього процесу.

Нормативно-правовий метод було застосовано для аналізу законодавчих актів, що регламентують правові засади забезпечення права на освіту, зокрема положень Закон України «Про освіту» [5], Постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання освітнього омбудсмена» [4], Статуту Черкаського державного технологічного університету (далі – ЧДТУ) [9] та Положення про освітнього омбудсмена ЧДТУ [6], які визначають інституційні механізми захисту освітніх прав. Узагальнення результатів наукових досліджень та практики функціонування інституту освітнього омбудсмена дало змогу сформулювати теоретичні висновки щодо ролі цієї інституції у системі забезпечення якості вищої освіти та розвитку демократичних механізмів управління закладами вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Право на освіту належить до фундаментальних соціально-культурних прав людини, реалізація яких є необхідною умовою функціонування демократичної правової держави та формування ефективного громадянського суспільства. У сучасній правовій доктрині освіта розглядається не лише як сфера надання освітніх послуг, а як складний комплекс суспільних відносин, у межах якого реалізуються конституційні гарантії розвитку особистості, соціальної мобільності та доступу до знань.

В українській правовій системі основоположні гарантії права на освіту закріплені у Конституція України [1], яка визначає освіту як одне з базових прав людини та встановлює обов'язок держави забезпечувати доступність і

розвиток освітньої системи. Конституційні норми формують загальну правову рамку функціонування освітньої політики та визначають принципи державної відповідальності за створення умов для реалізації цього права.

Подальша конкретизація правових гарантій реалізації права на освіту здійснюється у галузевому законодавстві, передусім у Закон України «Про освіту» [5], який визначає правові, організаційні та економічні засади функціонування освітньої системи. У зазначеному законодавчому акті встановлюються ключові принципи державної політики у сфері освіти, зокрема забезпечення рівного доступу до освіти, академічної свободи, автономії закладів освіти, а також механізми захисту прав учасників освітнього процесу.

Розвиток демократичних інститутів управління освітою супроводжується формуванням спеціалізованих механізмів захисту освітніх прав. Інституціоналізація таких механізмів є важливою складовою сучасної освітньої політики, спрямованої на забезпечення прозорості управлінських процесів, підвищення рівня правової відповідальності освітніх інституцій та ефективне врегулювання конфліктів у сфері освітніх правовідносин.

У межах сучасної освітньої системи функціонують різні інституційні механізми захисту освітніх прав, до яких належать органи державного управління освітою, судова система, внутрішні органи університетського врядування, а також спеціалізовані інституції захисту прав людини. Одним із важливих напрямів розвитку таких механізмів стало запровадження інституту освітнього омбудсмена, діяльність якого спрямована на забезпечення дотримання прав учасників освітнього процесу та розгляд скарг щодо їх порушення.

Інституціоналізація цього механізму відображає загальну тенденцію до посилення правових інструментів контролю у сфері публічного управління освітою. Вона сприяє формуванню додаткового рівня гарантій захисту освітніх прав, який поєднує консультативні, посередницькі та контрольні функції.

Як вже зазначалося вище, правові засади функціонування інституту освітнього омбудсмена в Україні визначені положеннями Закон України «Про освіту» [5]. У зазначеному нормативному акті закріплено створення спеціальної інституції, діяльність якої спрямована на захист прав у сфері освіти та забезпечення належного реагування на порушення освітніх прав учасників освітнього процесу.

Законодавство визначає основні повноваження освітнього омбудсмена, до яких належить розгляд звернень учасників освітнього процесу, аналіз

випадків порушення освітніх прав, надання рекомендацій органам державної влади та закладам освіти, а також сприяння врегулюванню конфліктних ситуацій у сфері освітніх відносин. Важливою особливістю діяльності цієї інституції є її спрямованість на позасудове вирішення спорів, що дозволяє забезпечити більш оперативний і гнучкий механізм захисту освітніх прав.

Крім того, діяльність освітнього омбудсмена регламентується підзаконними нормативними актами, які визначають організаційні засади функціонування відповідної інституції, порядок розгляду звернень та механізми взаємодії з органами державної влади і закладами освіти.

У сучасній системі державного управління освітою інститут освітнього омбудсмена виконує важливу роль у забезпеченні балансу між інтересами держави, освітніх інституцій та учасників освітнього процесу. Функціональне призначення цієї інституції полягає у формуванні додаткового механізму контролю за дотриманням освітніх прав та сприянні підвищенню рівня правової культури у сфері освіти.

У структурі публічного управління освітою освітній омбудсмен виконує посередницьку та консультативну функції, спрямовані на забезпечення ефективної комунікації між суб'єктами освітніх правовідносин. Його діяльність сприяє виявленню системних проблем у функціонуванні освітньої системи, аналізу типових порушень освітніх прав та виробленню рекомендацій щодо їх усунення.

Важливим аспектом функціонування цієї інституції є також її аналітична роль, яка полягає у підготовці пропозицій щодо вдосконалення державної освітньої політики та розвитку нормативно-правового регулювання освітньої сфери. У цьому контексті діяльність Освітній омбудсмен України сприяє формуванню більш ефективної системи забезпечення прав учасників освітнього процесу та підвищенню рівня підзвітності органів управління освітою.

Інституціоналізація освітнього омбудсмена на рівні закладів вищої освіти є відносно новим явищем для української освітньої системи, що формується під впливом загальних тенденцій розвитку демократичного університетського врядування, посилення інституційних механізмів захисту прав людини та впровадження сучасних стандартів забезпечення якості освіти.

У політико-правовому вимірі університетський освітній омбудсмен може розглядатися як спеціалізована інституція внутрішнього університетського контролю, діяльність якої спрямована на захист освітніх прав та законних інтересів учасників освітнього процесу, а також на попередження та врегулювання конфліктів у сфері освітніх правовідносин.

Його функціонування відображає тенденцію до розвитку внутрішніх механізмів правового захисту в освітніх організаціях, що відповідає принципам автономії закладів вищої освіти.

Нормативне закріплення правового статусу університетського освітнього омбудсмена здійснюється через внутрішні нормативні акти закладів освіти. Зокрема, відповідно до Статуту ЧДТУ [9] та Положення про освітнього омбудсмена ЧДТУ [6], затвердженого рішенням вченої ради університету, освітній омбудсмен визначається як працівник університету, який є незалежним інституційним представником у системі забезпечення якості освітньої діяльності та здійснює діяльність з метою захисту освітніх прав і законних інтересів учасників освітнього процесу на громадських засадах. Зазначене положення формує нормативну основу функціонування відповідної інституції на рівні університетського управління.

Важливою особливістю правової природи університетського освітнього омбудсмена є поєднання консультативної, медіаційної та контрольної функцій, що забезпечує можливість комплексного реагування на порушення освітніх прав без застосування формалізованих процедур адміністративного чи судового оскарження.

У структурі університетського управління освітній омбудсмен займає специфічне інституційне місце, яке поєднує елементи внутрішнього контролю, медіації та комунікації між різними суб'єктами освітніх відносин. На відміну від адміністративних органів університету, діяльність омбудсмена не має управлінсько-розпорядчого характеру, а спрямована на забезпечення дотримання правових та етичних стандартів у сфері освітньої діяльності.

Відповідно до внутрішніх нормативних актів ЧДТУ [6; 9], освітній омбудсмен здійснює взаємодію з адміністрацією університету, структурними підрозділами, органами студентського самоврядування, а також із педагогічними та науково-педагогічними працівниками. Така модель взаємодії дозволяє забезпечити ефективну комунікацію між різними групами учасників освітнього процесу та сприяє оперативному реагуванню на конфліктні ситуації.

Особливістю інституційного статусу омбудсмена є його участь у роботі колегіальних органів університету, що дає можливість брати участь у формуванні рекомендацій щодо вдосконалення внутрішньої освітньої політики та запобігання системним порушенням прав учасників освітнього процесу. Таким чином, омбудсмен виступає важливим елементом механізму інституційної підзвітності університетського управління.

Ефективність діяльності університетського освітнього омбудсмена значною мірою залежить від дотримання базових принципів функціонування цієї інституції. До таких принципів належать незалежність, неупередженість, конфіденційність та дотримання академічної доброчесності.

Принцип незалежності передбачає здійснення діяльності омбудсмена без адміністративного або організаційного тиску з боку керівництва університету чи інших суб'єктів освітніх відносин. Незалежний характер діяльності створює умови для об'єктивного розгляду звернень та забезпечує довіру з боку учасників освітнього процесу.

Неупередженість означає обов'язок омбудсмена здійснювати всебічний і об'єктивний розгляд звернень без переваги будь-якої сторони конфлікту. Відповідно до положень внутрішнього нормативного регулювання університету, під час розгляду скарг омбудсмен зобов'язаний здійснювати перевірку викладених фактів, взаємодіяти з усіма сторонами освітніх правовідносин та формувати обґрунтовані висновки щодо наявності чи відсутності порушень освітніх прав.

Принцип конфіденційності є важливою гарантією захисту персональних даних заявників та учасників освітнього процесу. У «Положенні про освітнього омбудсмена ЧДТУ» прямо передбачено обов'язок омбудсмена забезпечувати нерозголошення інформації, отриманої під час розгляду звернень, а також збереження документів, пов'язаних із відповідними скаргами [6].

Дотримання принципів академічної доброчесності є необхідною умовою діяльності омбудсмена у сфері освіти. У цьому контексті діяльність омбудсмена спрямована не лише на реагування на факти порушення освітніх прав, але й на формування культури академічної відповідальності, попередження порушень академічних прав та сприяння розвитку етичних стандартів освітньої діяльності.

У сучасній системі управління вищою освітою важливе значення має функціонування внутрішніх механізмів забезпечення якості освітньої діяльності. У цьому контексті інститут університетського освітнього омбудсмена може розглядатися як складова внутрішньої системи забезпечення якості освіти, оскільки його діяльність спрямована на виявлення та усунення порушень освітніх прав, що безпосередньо впливають на якість освітнього процесу.

Відповідно до положень внутрішнього нормативного регулювання ЧДТУ [6; 9], одним із ключових завдань освітнього омбудсмена є сприяння реалізації університетської політики щодо забезпечення права здобувачів

вищої освіти на отримання якісних та доступних освітніх послуг. Крім того, діяльність омбудсмена включає попередження порушень академічних прав учасників освітнього процесу, налагодження конструктивної комунікації між ними, а також здійснення медіації у конфліктних ситуаціях.

Важливим аспектом діяльності омбудсмена є також аналітична функція, яка передбачає виявлення системних проблем у функціонуванні освітнього процесу та формування рекомендацій щодо їх усунення. Така діяльність сприяє вдосконаленню внутрішніх процедур університетського управління та підвищенню ефективності механізмів забезпечення якості освіти.

Одним із ключових функціональних напрямів діяльності університетського освітнього омбудсмена є забезпечення захисту освітніх та академічних прав учасників освітнього процесу [6]. У сучасній системі вищої освіти такі права охоплюють широкий спектр правових можливостей, пов'язаних із реалізацією права на освіту, академічною свободою, дотриманням принципів справедливості та недискримінації в освітній діяльності.

Важливим напрямом діяльності університетського омбудсмена є розгляд індивідуальних та колективних звернень учасників освітнього процесу щодо можливих порушень їхніх прав. Така діяльність передбачає аналіз змісту звернень, встановлення обставин відповідних ситуацій та формування обґрунтованих рекомендацій щодо їхнього врегулювання.

Важливою складовою діяльності університетського омбудсмена є виконання функцій посередництва та медіації у конфліктних ситуаціях, що виникають між учасниками освітнього процесу [6]. Освітні конфлікти можуть виникати у різних сферах освітніх правовідносин, зокрема у питаннях оцінювання результатів навчання, реалізації академічних прав, організації освітнього процесу або дотримання етичних стандартів професійної діяльності.

Консультативна діяльність є ще одним важливим напрямом функціонування університетського освітнього омбудсмена [6]. Вона полягає у наданні роз'яснень учасникам освітнього процесу щодо їхніх прав та обов'язків, а також щодо механізмів реалізації та захисту освітніх прав.

Такі консультації можуть стосуватися питань академічної доброчесності, процедур оскарження рішень у сфері освітньої діяльності, реалізації прав здобувачів освіти, а також взаємодії між учасниками освітнього процесу. Консультативна діяльність сприяє підвищенню рівня правової обізнаності учасників освітнього процесу та формуванню культури правової відповідальності у сфері освіти.

Одним із важливих аспектів діяльності університетського омбудсмена є сприяння формуванню культури академічної доброчесності у закладі вищої освіти [6]. Академічна доброчесність є ключовим принципом функціонування сучасної освітньої системи, оскільки забезпечує довіру до результатів освітньої та наукової діяльності.

У процесі розгляду звернень, проведення консультацій та здійснення медіації омбудсмен сприяє формуванню відповідального ставлення до академічних норм та етичних стандартів освітньої діяльності. Така діяльність сприяє попередженню порушень академічної доброчесності та підвищує рівень правової культури у сфері освіти.

Функціонування інституту освітнього омбудсмена також сприяє підвищенню рівня прозорості управлінських процесів у закладі вищої освіти. Завдяки аналізу звернень учасників освітнього процесу та підготовці відповідних рекомендацій омбудсмен може виявляти проблемні аспекти організації освітньої діяльності та сприяти їхньому усуненню. Така діяльність дозволяє підвищити рівень підзвітності адміністративних структур університету, а також сприяє вдосконаленню процедур ухвалення управлінських рішень у сфері освітньої політики закладу освіти.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати низку узагальнених наукових висновків щодо ролі та значення інституту освітнього омбудсмена у системі сучасної освітньої політики та університетського управління.

По-перше, інститут університетського освітнього омбудсмена можна розглядати як відносно новий елемент системи інституційного забезпечення освітніх прав. Його формування відбувається у контексті трансформації освітньої політики та розвитку демократичних механізмів управління освітою, спрямованих на посилення гарантій реалізації права на освіту, закріпленого у Конституції України та деталізованого у положеннях Закону України «Про освіту». Інституціоналізація цієї інституції на рівні закладів вищої освіти відображає загальну тенденцію до формування внутрішніх механізмів правового контролю та захисту освітніх прав.

По-друге, діяльність університетського освітнього омбудсмена спрямована на підвищення ефективності механізмів захисту прав учасників освітнього процесу. Реалізація таких функцій, як розгляд звернень, консультативна діяльність, медіація у конфліктних ситуаціях та взаємодія з адміністративними органами університету, створює додаткові можливості для оперативного реагування на випадки порушення освітніх та академічних прав.

По-третє, університетський омбудсмен виступає важливим інструментом внутрішнього інституційного контролю у системі забезпечення якості вищої освіти. Його діяльність сприяє виявленню системних проблем у функціонуванні освітнього процесу, формуванню рекомендацій щодо їх усунення та підвищенню рівня прозорості управлінських процесів у закладі вищої освіти. У цьому контексті омбудсмен стає важливим елементом внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності.

По-четверте, подальший розвиток інституту університетського освітнього омбудсмена має суттєвий потенціал для вдосконалення механізмів демократичного університетського врядування. Наявність незалежної інституції, діяльність якої спрямована на захист освітніх прав та врегулювання конфліктів у сфері освітніх правовідносин, сприяє зміцненню принципів відкритості, підвітності та справедливості у системі управління закладами вищої освіти.

Таким чином, інституціоналізація освітнього омбудсмена на рівні університету є важливим напрямом розвитку сучасної освітньої політики, який сприяє підвищенню ефективності механізмів захисту освітніх прав, вдосконаленню системи забезпечення якості освіти та утвердженню демократичних принципів функціонування закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Мочульська М. Є. Освітній омбудсмен в системі захисту конституційного права на освіту в Україні Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» Вип. № 01, 2026, ч.1. С.139-144 URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/352523/339261> (дата звернення: 16.02.2026).
3. Офіційний вебсайт Служби освітнього омбудсмена України. URL: <https://eo.gov.ua> (дата звернення: 16.03.2026).
4. «Про деякі питання освітнього омбудсмена»: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2018 № 491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2018-п>.
5. «Про освіту»: Закон України від 05.09.2017. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
6. Положення про освітнього омбудсмена Черкаського державного технологічного університету. URL: <https://chdtu.edu.ua/normative/normativni-dokumenti-diyalnosti-chdtu2/item/20707-polozhennia-pro-osvitnoho-ombudsmena-cherkaskoho-derzhavnoho-tekhnologichnoho-universyteta> (дата звернення: 16.02.2026).
7. Рижук Ю. М. Полякова І. М. Освітній омбудсмен у системі забезпечення та захисту прав здобувачів освіти. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ 2018. № 2 (16). С. 151–162. URL: <https://lawjournal.com.ua/en/journals/tom-8-2->

- 2018/osvitniy-ombudsmen-u-sistemi-zabezpechennya-ta-zakhistu-prav-zdobuvachiv-osviti (дата звернення: 16.02.2026).
8. Рябовол Л.Т. Правовий статус освітнього омбудсмена. С. 518–533. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/58/1064/2323-1?inline=1> (дата звернення: 16.02.2026).
 9. Статут Черкаського державного технологічного університету. Офіційний сайт ЧДТУ. URL: <https://chdtu.edu.ua/normative/normativni-dokumenty-diyalnosti-chdtu2/statutni-dokumenty/item/17097-statut-cherkaskoho-derzhavnoho-tekhnologichnoho-universytetu-vid-30-12-2021> (дата звернення: 16.02.2026).
 10. Melnychuk O., Melnychuk M. Ombudsmen as national institution for protection of the right to education in Ukraine. Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2018. Vol. 1. P. 346–353. URL: <https://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/3166> (дата звернення: 16.02.2026 р.).
 11. Puzyrna N. Formation and development of the ombudsman institute in Ukraine. Ehrlich's Journal. 2025. Vol. 14. P. 49–54. URL: <https://journals.chnu.chernivtsi.ua/index.php/Ehrlich/article/view/262> (дата звернення: 16.03.2026).
 12. Voloshyn H. Invocation of the educational ombudsman as a legal instrument for the protection of non-proprietary personal rights. Visegrad Journal on Human Rights. 2024. No. 2. P. 122–126. URL: <https://journals.uran.ua/journal-vjhr/article/view/308544> (дата звернення: 16.02.2026).

Стаття надійшла 19.02.2026

Прийнято 01.03.2026